

БАНДЕРІВЕЦЬ І РАДЯНСЬКЕ МІСТО: БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ТРОЩА»

Даниленко Л. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри гуманітарної освіти

Львівський національний університет природокористування

вул. Володимира Великого, 1, Дубляни, Львівська область, Україна

orcid.org/0000-0002-8617-6378

ladadana17@gmail.com

Ключові слова: *бінарна
опозиція, контраст,
антитеза, контекстуальні
антоніми, радянське минуле,
роман.*

У статті проаналізовано художнє відтворення конфліктів і характерів у романі Василя Шкляра «Троща». У полі зору авторки – один із головних, але малодосліджених часопросторів твору, в якому критично переосмислено період минулого України в СРСР, «брежнєвського застою». Увагу зосереджено на змалюванні життя в місті Запоріжжі політв'язня, колишнього воїна УПА, який звільнився з радянських таборів і не міг повернутися додому.

Аналіз окресленої проблеми зроблено на основі теорії бінарних опозицій. Вказано, що опозиційними один до одного в романі є постаті персонажів, явища часу, об'єкти середовища та простори свідомості (свобода, неволя). Основним об'єктом дослідження став образ бандерівця з позивним Місяць, прототипом якого є реальна людина – сотенний УПА, політв'язень, Герой України Мирослав Симчич.

Розглядаючи специфіку зображення суперечностей між героєм-бандерівцем і радянським містом, дослідниця описує систему бінарних опозицій, які представлені такими художніми структурами: характер героя – характер міста; мова бандерівця – мова міського соціуму; підпільник з криївки – громадянин у закладі громадського харчування; моральна стійкість людини – мартенівська піч як покарання-пекло; колишній політв'язень – робітничий клас; воїн УПА – червоний партизан; ізоляція особистості – масові святкові заходи; «жучки» для прослуховування в оселі – радянський домашній комфорт; ідея свободи – ідеологія стагнації; святість – лукавство; пам'ять – безпам'ятство. Проаналізовано також роль художньо-стильових засобів, які створюють опозиційний світ героя і міста, зокрема антитезу, контраст та контекстуальні антоніми.

Авторка статті приходить до думки, що опозиція «бандерівець – радянське місто» в романі Василя Шкляра «Троща» уособлює проблеми колоніального минулого України, що в ХХІ ст. вилились у новітню війну проти російської агресії.

A BANDERITE AND A SOVIET CITY: THE BINARY OPPOSITION IN VASYL SHKLYAR'S NOVEL "TROSCHA"

Danylenko L. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Humanitarian Education
Lviv National Environmental University
Volodymyr Velykyi str., 1, Dublyany, Lviv region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8617-6378
ladadana17@gmail.com*

Key words: *binary opposition, contrast, antithesis, contextual antonyms, Soviet past, novel.*

The article analyses the artistic reproduction of conflicts and characters in Vasyl Shklyar's novel "Troscha". The author focuses on one of the main, but little-studied time periods of the novel, which critically rethinks the period of Ukraine's past in the USSR, the "Brezhnev stagnation". The focus is on the depiction of the life in the city of Zaporizhzhia of a political prisoner, a former UPA soldier who was released from Soviet camps and could not return home. The analysis of this problem is based on the theory of binary oppositions. It is indicated that the characters, time phenomena, environmental objects and spaces of consciousness (freedom, bondage) are opposed to each other in the novel. The main object of the study is the image of a Banderite with the call sign Misiats, whose prototype is a real person – a UPA centurion, political prisoner, Hero of Ukraine Myroslav Symchych.

Considering the specifics of depicting the contradictions between the Banderite hero and the Soviet city, the researcher describes a system of binary oppositions represented by the following artistic structures: the character of the hero - the character of the city; the language of the Bandera hero – the language of urban society; an underground man from a kryivka (hiding) – a citizen in a public catering establishment; moral resilience of a person – an open-hearth furnace as a punishment-hell; a former political prisoner – the working class; UPA soldier - red partisan; isolation of the individual – mass festive events; bugs for listening in the home – Soviet domestic comfort; the idea of freedom – the ideology of stagnation; holiness – hypocrisy; memory – oblivion. The author also analyses the role of artistic and stylistic means that create the oppositional world of the hero and the city, in particular, antithesis, contrast and contextual antonyms.

The author of the article comes to the conclusion that the opposition "Banderite – Soviet city" in Vasyl Shklyar's novel "Troscha" embodies the problems of Ukraine's colonial past, which in the twenty-first century resulted in the modern war against Russian aggression.

Постановка проблеми. Художня реконструкція минулого України в прозі сучасних авторів цікава засобами бінарної опозиції, а з нею й акцентуацією глобальних / суспільних та локальних / індивідуальних конфліктів. Особливо це стосується творів, у яких переосмислено період радянського минулого, протистояння українців комуністичній колонізації. За опозиційним принципом розташовуються в таких текстах постаті персонажів, образи часу і середовища, знакові події. Це забезпечує діалог концепцій, візуалізацію знаків-антитез, загострення емоцій.

Бінарна опозиція – це взаємодія контрастів. У ній «терміни чітко визначені, полярні за змістом й протиставлені одне одному, водночас кожен із них набуває смислу та актуальності тільки у зв'язку з протилежним» [1]. Природа такої структури закладалася на мисленні людини, символах міфології, моралі фольклору, трактуваннях античної філософії. Відповідні категорії сформовано на підсвідомих стереотипах про суперечності та на архетипах набутого досвіду народу. Світ сприймається на «найпростішому варіанті розрізнення» – «дихотомії, розщепленні на дві частини»

[11, с. 50]. За принципами парних протилежностей організовані ідеї в гуманітаристиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологія *бінарної опозиції* запропонована для наукових дискусій Ф. де Сосюром, Ж. Деріде, М. Бахтінім, К. Леві-Строссом Р. Якобсоном і продовжує вивчатися дотепер. Системи протилежностей, що відображають світ, набувають нових тонів та інтонацій. Універсальну модель бінарних опозицій становлять «крайні позиції вираження різних антропологічних якостей» [6, с. 92], наприклад: «верх–низ», «справа–ліва». Мовознавиця І. Довбня дослідила цю модель як просторову й наповнила її «базовим набором смислових опозицій орієнтаційного й оцінного характеру», де верх – небо, божественне, порядок; низ – підземне, загробне, хаос; схід – праворуч, правдиве, праведне; південь – уперед, передній бік, світло; захід – ліворуч, неправдиве, неправильне; північ – назад, задній бік, темрява [5, с. 7–8]. Схематична характеристика супротивного в природі допомагає розрізнити концепції, на яких вибудовуються конфлікти в текстах.

Одне з основних відношень бінарної опозиції в літературі – *свій / чужий* (мовознавці О. Дубчак, Є. Бартмінські, О. Селіванова, Т. Семашко; літературознавці Л. Йолкіна, Г. Косарева, Д. Наливайко, О. Олійник, О. Слижук та інші). Значення *свій* пояснюється «позитивними» аспектами: «рідний», «близький», «безпечний»; а *чужий* – «негативними»: «інший», «дивний», «незвичний» [13, с. 241]. Л. Йолкіна наголошує на трансформації сутності *чужий*: у сучасному розумінні це вже не «ворог», а «інший», «інакший», «не такий, як я» [7, с. 116]. Цей аспект важливий для аналізу ідейно-змістового наповнення системи образів в українській сучасній прозі.

Функціональну роль опозиційних категорій у тексті визначають «базові логічні зв'язки» – відмінності, зіставлення, протиставлення, «субординація, перехрещення, несумісність» [3, с. 19]. Також сутнісне значення мають «контекстуальні опозиції», які «у конкретному контексті розвивають нетипові значення або ж зіставляються за нетиповими ознаками» [3, с. 27]. Від того, «наскільки чітко окресленою є опозиція, зі скількох компонентів вона складається та як розташовуються ці компоненти структурно» [3, с. 32], залежить художньо-стильова специфіка твору.

Концепція книги В. Шкляра «Троща» (2017) закладена на співіснуванні понять морального вибору: «життя і смерть, ганьба і честь, вірність і зрада» [8, с. 2017]. Знакові в романі й такі опозиції, як: «„свої” і „чужі”, дружба та розбрат, <...> помилювання й помста, свобода й неволя» [4, с. 118]. Письменник дуже обережно трактує ці суперечності. «Це не радянський поділ на

„наших” і „фашистів”, не псевдо-пафос українства, здебільшого діаспорного, коли все, що сталінське, – погане, а все, що повстанське, – святе. Василь Шкляр іде найважчим шляхом, показуючи не в чорно-білому варіанті, а в різнобарв'ї складність людських стосунків», – вказує А. Власюк [2, с. 2017]. Об'єкти, що стоять в опозиції один до одного, – світогляди персонажів (борців за свободу, агресорів-окупантів та зрадників), простори життя (свобода, неволя), а також деталі й символи, топоси й локуси, портрети й мова.

Мета статті – дослідити особливості зображення конфліктів і характерів у романі В. Шкляра «Троща» на основі бінарних опозицій. Основна увага зосереджена на художній реконструкції радянського часу як однієї з частин часопростору роману, а отже, на суперечностях героя-повстанця й радянського міста. Розглядаються опозиційні складові ідейного змісту та художньо-стильові засоби змалювання світу (антитеза, контраст, контекстуальні антоніми).

Об'єкт дослідження – роман В. Шкляра «Троща» та біографія Героя України Мирослава Симчича.

Предмет дослідження – художні явища бінарної опозиції в романі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роман «Троща» В. Шкляра присвячений боротьбі УПА в її найкритичніший період – кінець 40-х рр. ХХ ст., коли Друга світова війна закінчилася, більшовизм поглинув усю територію України, а протистояння української армії вже не мали ніякої перспективи. Зображення складних протистоянь у долі борців за свободу спонукало автора до розширення часових рамок аж до радянського періоду середини 1970-х рр., «брежнєвського застою». Завдяки цьому вдалося показати контраст світів, ідей і цінностей, виявити руйнівну сутність комуністичної системи. Я. Поліщук зазначив, що в «Трощі» «чітко окреслено основну вісь ментального й політичного протистояння нашого двадцятого століття – конфлікт з російською (та її модифікацією – радянською) цивілізацією, що загрожувала не тільки розвитку, а й самому існуванню українського світу» [12].

Перший часопростір книги – плавні, Тернопільщина 1947 року; спроби ослаблених повстанців боротися із повальною більшовицькою окупацією. Сюжетна лінія, пов'язана з цими подіями, виписана «більш рельєфно і колоритно» [12]. Другий часопростір – індустріальне місто Запоріжжя 1974–1976 рр.; життя головного героя після двадцятип'ятилітнього ув'язнення. Ця частина, на думку Я. Поліщука, «прописана слабше», а мотиви переслідування героя спецслужбами й історія його любовного зв'язку зі Стефою спрощені [12]. Водночас площина суперечностей

бандерівця і радянського міста цікава як ознака стійкості українського духу в умовах глобального примусового поширення комуністичної ідеології. Цей аспект важливий в осмисленні фатальної опозиційності в час новітньої війни – народження небаченого героїзму українців і появу колаборантства серед їхніх співвітчизників.

В основі сюжету «Троці» – багаторічний пошук зрадника, з вини якого знищено підпілля УПА. У центрі конфлікту – боєць з позивним Місяць. В. Шкляр показав його й у відчайдушній боротьбі з комуністами в троці, й у внутрішній протидії «советським» реаліям у Запоріжжі.

Образ Місяця – уособлення героїзму воїнів Української повстанської армії. Запорізький період персонажа – це художнє осмислення долі реальної людини, Мирослава Симчича на псевдо Кривоніс. Мирослав Симчич – сотенний УПА, в'язень радянських таборів, де провів загалом тридцять два з половиною роки. 4 грудня 1948 р. у своєму останньому бою був заарештований радянськими спецслужбами, а згодом засуджений і ув'язнений. Звільнився у грудні 1963 р. Повертатися додому не міг, бо забороняла влада, тож для подальшого життя обрав Запоріжжя. На таке рішення вплинуло ще юнацьке захоплення козацьким краєм. Псевдо Кривоніс він вибрав не дарма. Спочатку поневірявся в місті без прописки, без грошей, ночував на вокзалі. Урешті влаштувався мулярем з ремонту доменних печей на заводі «Запоріжсталь». Вважався кращим робітником, підвищував розряд. Головний інженер, який мав стежити за Симчичем, хвалив його: «Якби <...> у мене були всі такі, як ти погані, то наш завод гримів би на весь Союз, перше місце мав би!» [10]. Тоді вже зміг придбати квартиру, одружився. Своїм визвольним ідеям залишався вірним завжди. У 1968 р. за відмову від співпраці з КДБ Симчич знову засуджений. Відбував ще один термін до квітня 1985 р. Повернувшись до сім'ї в Запоріжжя, мав багато правових обмежень: не відвідував громадські місця і святкові демонстрації, мусив ходити за визначеним маршрутом «дім – робота» (працював тоді вже токарем на заводі). Довелося добиватися права «допомагати жінці на дачі полоти город» [10]. У 1980-х рр. на першій шпальті газети «Индустриальное Запорожье» вийшла розгромна стаття про бандерівця «з руками по лікті в крові» Симчича, що викликало несподіваний ефект – звичайні заводчани ним захоплювалися. На початку Незалежності Мирослав Симчич був головою Запорізької кошової управи братства вояків УПА. У Запоріжжі він прожив до 1996 р. Потім з родиною переїхав до Коломиї, де міськрада придбала для нього квартиру. У рідному місті продовжував просвітницьку діяльність, пов'язану з національно-визвольною

боротьбою. Прожив 100 років. Помер під час російсько-української війни 18 січня 2023 року. Епізоди «запорізького періоду» Мирослава Симчича як інтертекст втілені в сюжет «Троці». Місяць – художній персонаж, а отже, його життя і біографія Мирослава Симчича не тотожні. Так само образ міста в романі не є достеменною фотокопією реального Запоріжжя. Однак характер часу і суспільного середовища передані достовірно.

Специфіка художніх образів бандерівця і радянського міста, а також особливості художнього конфлікту роману виявляють систему бінарних опозицій. Кожна з них складається з деталей зовнішньої і внутрішньої площин (візуальне + абстрактне, чуттєве).

Відтворення міста забезпечують різні об'єкти екстер'єру: типові урбаністичні (головпоштамп, книгарня, кафе, кінотеатр, залізничний вокзал, парк, трамвайні зупинки), специфічні, що вказують на ідеологічний зміст (проспект Леніна, вулиці Чекістів і Комінтерну), локації-візитівки (ріка Дніпро, Дніпрогес). Міський ландшафт – це простір для дій персонажа, фіксування його настрою, оточення, інтересів та уподобань. Запоріжжя в романі «Троща» – образ міста у найдраматичніший для нього період «перетворення <...> на технологічно-індустріального монстра часів СРСР» [9, с. 83], зросійщеного, духовно вихолощеного.

Важливе значення у формуванні опозиційних структур твору мають пейзаж і портрет. Динамічність панорам, наповнення їх смисловими подробицями ілюструють *характер героя і характер міста*. Автор описує переважно міжсезоння, не особливо приємний метеоперіод у Запоріжжі: «Дув холодний вітер, гнав хідником пилюгу, падалішне листя, слюдяні обгортки» [14, с. 48]. Така погода сприймається як явище поневолення й приборкання, а поведінка героя – як протистояння обставинам: «Я піднімаю комір плаща, але анітрохи не їжачуся; навпаки, розправляю плечі і йду назустріч вітругану. Не нагинаю голову вперед, бо тоді неодмінно закладу руки за спину, а це небезпечно для психіки звичка» [14, с. 91]; «Я нацупив кашкет на самісінькі брови, щоб не так порошило в очі. Стежив лише за тим, щоб не закласти за спину руки й не нагинатися вперед, до чого завжди спонукав зустрічний вітер» [14, с. 350]. «Холодний вітер», «пилюка», «сміття» заряджені на протистояння не лише явним, опредмеченим структурам (комір плаща, кашкет), а й чуттєвим, психічним проявам, самоаналізу героя: його пам'ять про багаторічне ув'язнення ще жива; від викликів і невдач не тікає, а стійко переборює їх. Образи погоди набувають символічності, уособлюючи тиск і всюдисущість державних органів.

Акцент на портреті Місяця, а саме на його одязі, вдало вписується в загальну систему протистоянь. На половину останньої зарплати він придбав «люксовий плащ» і «сірий модерновий кашкет» [14, с. 88], хоча місцеві радили купувати «тепле пальто, кальсони і черевики на хутрі» [14, с. 46]. Герой прагне вирізнятися в натовпі, суперечити погоді, соціуму і системі. Хотів купити плащ чорного кольору, але подумав, що не личить уподібнюватися до людей у чорному, з «прісними», «самозаглибленими» обличчями, які вдавали «байдужість до всього світу» [14, с. 49], тобто до кадебістів. Антонімічне сприйняття образів погоди й одягу набувають сутнісного значення в контексті, в якому відбувається процес їх зіставлення.

Опозиційно співіснують художні категорії *мова бандерівця – мова міського соціуму*. Місяць спілкується українською, захоплюється художньою літературою (часто заходить у книгарню, тримає в тумбочці книги Сосюри й Антонича), чим викликає до себе ще більшу підозру. Натомість мовна ситуація в Запоріжжі печальна: «У цьому місті ще розмовляли рідною мовою куховарки, сторожі, прибиральниці, двірники, вахтери та інші чорно-роби» [14, с. 319]. Чітко виявлено проблему мови в поведінці Стефи, працівниці кафе, галичанки, яка вже кілька років мешкає в Запоріжжі. Стефа приймає правила радянського індустріального міста, але й зберігає духовність, мораль, галицьку культуру. На привітання Місяця «Слава Ісусу Христу» відповідає пошепки «Навіки слава Богу» [14, с. 48]. А порушнику порядку в кафе говорить різко, зрозумілим для того жаргоном: «Валі оттуда! А то щас міліцію визову!» [14, с. 50].

У контексті засудження тотального нагляду за громадянами міське життя представлено в побутовому і світоглядному вимірах. В. Шкляр демонструє популярні в СРСР місця скупчення людей («всі оті „забігайлівки”, „стікляшки”, „хвилинки”») [14, с. 32]), вказуючи на примітивність чи невібагливість соціуму. Ідейне навантаження на мікрообразах, що точно відтворюють атмосферу типових закладів громадського харчування: там «пахло смаженими в олії пірижками й тушкованою капустою»; подавали «прозорий чай у склянці» [14, с. 319]. Звичайні деталі інтер'єру хоч і змальовані схематично, все ж мають важливе смислове значення. Вони відіграють роль подразників для бандерівця. Увиразнено, наприклад, крилатий фікус у великому ящику. Реакції пам'яті на нього викликають у Місяця спогади про підпілля. У тексті це оформлено синтаксичним зіставленням: «Майже в таких ящиках ми колись висаджували куші, щоб замаскувати вхід до криївки, а тут розсілися собі коло фікуса, як лісові чорти» [14, с. 319]. Ще одна смислова деталь – стіл-по-

лиця попід стіною, де можна було примоститися, щоб поїсти чи випити пива: «...Виходило так, що чоловік мусив стояти обличчям майже впритул до стіни» [14, с. 49]. Схоплення сутнісних знаків забезпечує асоціативний ефект: «Спало на думку, що саме в такій позі розстрілюють людей біля тюремних мурів» [14, с. 49]. Опозиція *підпільник з криївки – громадянин у закладі громадського харчування* виявляють взаємозаперечення: приниження – самоповага.

Знаковий образ радянського часопростору – металургійний комбінат, зокрема мартенівська піч. За сюжетом Місяць змушений трудитися в надскладних умовах, оскільки це була єдина можливість отримати пропуску, кімнату в гуртожитку і заробіток. Вигляд печі не панорамний, увага зосереджена лише на окремих зорових динамічних структурах: «геєна огненна» [14, с. 23], «суцця каторга», «гаряча паща» [14, с. 22], «наше пекло» [14, с. 297]. Невід'ємна частина такого середовища – людина: «влаштувався чортом у пеклі» [14, с. 22], «грішники в захисних брезентових робах» [14, с. 22]. Створені в унісон за допомогою метафор, епітетів, порівнянь, ці об'єкти простору наділені особливим емоційним зарядом. Вибудовується бінарна опозиція: *моральна стійкість людини – мартенівська піч як покарання-пекло*. «Але я працював на совість», – зізнається Місяць [14, с. 297]. У «примиренні» з новими випробуваннями криється не лише сподіванка, що про нього «забудуть хлопці в чорних плащах» [14, с. 23], а ще й шанс розгадати таємницю зради в далекому 1948-му.

Завод як соціальне середовище – багатоаспектне тло суперечностей. Конфлікт головного персонажа й заводчан неоднозначний, а смислові структури *колишній політв'язень – робітничий клас* взаємодіють через зіставлення, протиставлення, перехрещення. Ця бінарна опозиція цікава градацією. Спочатку Місяць визнає себе частиною маси, пробує стати своїм серед чужих: «... Тепер я належав до робітничого класу, котрий був гегемоном усього світу» [14, с. 23]. За такою відвертістю приховано сарказм, а вдаваний пафос сприймається як карикатура. У колективі робітників ставлення до колишнього політв'язня інше: «... Думали, що коли чоловік не п'є, не забиває з ними «козла», то він якийсь штунда, чи не сповна розуму» [14, с. 90]. Судження про Місяця з позиції заводських мас демонструє інакшість опонента. Така інакшість зводиться до ненормальності і категоричного визнання його *чужим*. Нарешті акценти стосунків змінює гучна подія – поява газетної пропагандистської статті «Народом прокляті». У публікації йшлося про Місяця як про «відщепенця», «націоналістичне охвістя», одного «з людців з бандитським минулим» [14, с. 76].

«Перестарілі штампи» про «руки по лікті в крові, яких нічим не відміти» [14, с. 76] розраховувалися на віддалення Місяця від «правильного» народу [14, с. 76]. Натомість «грішників у пеклі» ця інформація потрясає і призводить до «вибуху» їхніх замовчуваних переконань. Пашка Самохвалов захоплено сказав: «Ну, ти, дед, дайош!» [14, с. 77] і почав звертатися на ім'я по-батькові; Йосип, сусід по кімнаті в гуртожитку, свідок Єгови, облишив наvertати у свою віру; вахтер гуртожитку дядя Коля, коли з'являвся Місяць, «підводився зі свого насидженого місця і підносив руку до скроні, віддаючи честь» [14, с. 90]. Полярність опозиції *колишній політ'язень – робітничий клас* змінює смисли з розвитком сюжету: *чужий* заслуговує на повагу, але все ж не стає *своїм*, скоріше *іншим*. *Іншими* сприймає працівників заводу й Місяць: «Зізнаюся, така опімія мене потішила, бо я зрозумів, що в цьому місті на Дніпрі-Славути ще не все втрачено, що під його чавунним панцером жевріє козацька іскра» [14, с. 90].

Автор цікаво зіставив опір системі та ідеологічний супровід приватного життя робітників. Вимальовується опозиція *ідея свободи – ідеологія стагнації*. Добре помітна вона в епізоді з пожежею в ленінській кімнаті гуртожитку. Місце виховання «правильного» світогляду зображене як об'єкт фальші: зовнішнє оформлення приміщення постає пародією на реалії буднів, а пропагандистську урочистість знецінено брутальністю та обмеженістю відвідувачів: «Там, окрім погруддя Леніна, стояв ще телевизор «Огонек», тому під час трансляції хокейних чи футбольних матчів до ленінської кімнати напихалося повно п'яних мужиків, які, крім футболу-хокею, більше нічим не цікавилися» [14, с. 344]. Одного разу предмети ідеологічного впливу (портрети партійних вождів, червоний сатин на столі, підшивки газет) були принизливо знищені «від недбало кинутого недопалка» [14, с. 344]. Подія сталася на «день совєцької армії» [14, с. 344], у переддень 25-того з'їзду КПРС, тож справляла враження провокації. У сприйнятті Місяця це своєрідна реабілітація заводчан, наближення до *своїх*: «...Мені хотілося думати, що хтось із козаків свідомо пустив півня саме в ленінській червоній кімнаті» [14, с. 344].

Оригінальне інтертекстуальне відтворення культури радянського міста – використання постаті Сидора Ковпака і тенденційного фільму «Дума про Ковпака», що вийшов на екрани 1973 року. Увагу зосереджено на кіноафіші, зображенні партизанського командира з «клинцюватою козяччою борідкою, позиченою чи не в самого Дзержинського» [14, с. 344], та у «дешевій теплій ватянці» [14, с. 344]. В. Шкляр конструє уявний діалог бандерівця з червоним партизаном. У репліках-запитаннях Місяця помітні докори-викриття з

позиції бійця УПА. Відповіді Ковпака – це лише смислові вигуки, що передають стан погодження-зухвальства-зняковіння комуніста:

«“Ну, як воно?”», – спитав я.

“Охо-хо”, – сказав він.

“Не соромно?”

“Ехе-хе”.

“Вас пропустили в наші ліси як людей, а ви що почали витворяти?”.

“Угу-гу-гу”.

“Які ж ви партизани? Ви мародери... Грабували мирних людей”.

“Га-га-га”...» [14, с. 352–353].

Зміст уявної розмови, її ідейне навантаження й оформлення яскраво демонструють протистояння світів. В епізоді «розмови» біля кінотеатру сформовано контекстуальну бінарну опозицію: *воїн УПА – червоний партизан*. Ще один вагомий акцент цього епізоду – у касі кінотеатру «ажіотажу не було» [14, с. 351], що потішило Місяця.

Яскраво характеризує життя в СРСР опозиційна пара *ізоляція особистості – масові святкові заходи*. Специфічний тут образ параду до дня «жовтневої революції». Цей образ-масовка створений за допомогою візуальних та слухових деталей, які забезпечують іронічне сприйняття глобального міського дійства. Символіка кольору-домінанта («колони людей з червоними прапорами, з червоними транспарантами, червоними надувними кулями, червоними галстуками, червоними стрічками на грудях» [14, с. 78]) та всепоглинаючі звуки («бравурні марші», «стадне уракання» [14, с. 78]), «заливистий голос із гучномовця, що перелічував ударні бригади» [14, с. 78]) протиставлено почуттям людини, яку через неблагонадійність «на такі дефіляди, звісно, не кликали» [14, с. 78]. Світ бандерівця на відміну від світу «правильного народу» обмежений закритим простором чотирьох стін кімнати в гуртожитку, де тихого місця через всенародне святкування не було. Це простір ізоляції: «Згорбившись і заклавши руки за спину, тупо ходив уперед і назад. Хто сидів у камері-одиначці, той знає, що це таке» [14, с. 78]. Опозиція *ізоляція особистості – масові святкові заходи* сформована на контрасті образів навколишнього світу, його цінностей і емоцій.

Вражає стан героя в опозиції *домашній комфорт – поле для прослуховування приватного життя*. Автор обрав цікавий сюжетний хід – Місяць вирішив одружитися із землячкою Стефою, хоча знає, що вона завербована спецслужбами. Суперечливі явища (кохання – ризик – домашній затишок – тривожність) підсилюють одне одного, формуючи заряд іронії: «Найліпший вихід для неблагонадійного козака-нетяги – одружитися з приставленою до нього агенткою і схилити її на свій бік» [14, с. 294]. Точно виявляє проблему

антитеза: «їхній агент» – «моя кохана Стефа» [14, с. 294].

Почуття свободи супроводжує Місяця повсюдно, зокрема і в квартирі, де збирається жити зі Стефою. Чоловік мріє про домашнє тепло й «очима дивака» [14, с. 291] приглядається до інтер'єру житла обраниці: «...Мені цікаво, як тепер живуть люди, котрі мають власну оселю... Телевізор, телефон, два крісла пообіч низенького столика, комод і шафа на всю стіну. З-за скляних дверцят прозирає посуд, а на відкритих полицях стоять ряди книжок з тисненими позолотою корінцями» [14, с. 292]. Водночас типовий радянський набір «затишку» викликає недовіру, посилені пошук підступності: «...Знов пробігаю очима по стелі, люстрі, карнизах, міркуючи, де б тут можна було замаскувати „жучки“» [14, с. 292]. Риси бандерівця і громадянина СРСР, співіснуючи в одній людині, виражають складну сутність системно контрольованої свободи.

Стосунки Місяця та міста пов'язані з моральними чеснотами: духовністю і пам'яттю. Таке протистояння дуже важке: радянське Запоріжжя втрачає християнські цінності, замінюючи їх комуністичними ідеями. Для Місяця це неприйнятні речі. Вибудовується опозиція *святість – лукавство*, символ якої – міське кладовище. Екстер'єр місця поховань створений на чуттєвих деталях-контрастах: «...Мене пригнічують тутешні міські кладовища, куди замість церковних дзвонів долинають дзвінки трамваїв. Тут навіть дерев'яного хреста не побачиш – натомість стоять бетонні, сірі, як хідники надгробки з напівстертими написами, подекуди стримлять фарбовані бляшані обеліски з п'ятикутними зірками на маківках, а як десь і побачиш хреста, то хіба з металевих труб, і мені здається, що крізь ті труби вітер дістає аж до небіжчика» [14, с. 7]. Емоційне загострення посилено ще однією опозиційною структурою: *пам'ять – безпам'ятство*. Головний образ – «забуті могили, зарослі бур'янами, захищені злинялими штучними квітами та брухтом з'їдених іржею огорож» [14, с. 78].

Головна опозиція роману «Троща» *бандерівець і радянське місто* існують у контекстуальних розбіжностях, тож риси кожного з них проявляються чітко й переконливо. Простежується зміна смислів міста і досвіду героя впродовж розвитку їхніх стосунків. Познайомившись із Запоріжжям, Місяць констатував: «Я мав уже майже п'ятдесят, а в голові гуляла романтика, тому обрав собі це козацьке місто на Дніпрі, і гадки не маючи, що від козаччини тут не лишилося й сліду» [14, с. 21]. З часом, у перипетіях життя, думки героя змінюються: «Мені хотілося думати, що в цьому місті ще не погасла козацька іскра, адже місцеві одчакі палять ленінські кімнати напередодні пар-

тійних з'їздів і бойкотують кіно про червоних партизанів» [14, с. 351]. Така ілюстрація опозиційних явищ свідчить про змінність смислів протилежного, які інформують про сенси життя. Суспільство в СРСР не було однорідним, чимало людей мали внутрішній заряд волелюбності, який міг проявитися в потрясінні. У випадку художнього осягання радянського Запоріжжя зрозумілими стають сучасні виклики. Як місто козацтва проявило себе під час новітньої війни з росією? Воно стало прифронтовим, зазнало руйнувань від ракетних обстрілів, всіляко підтримує захисників, зневажає зрадників.

Висновки і перспективи подальших розробок. Явища *бандерівець – радянське місто* становлять цілісну модель, сутність якої розкривається з певних позицій. Те, що для радянського міста «порядок», «правильне», «світле», для бандерівця – «хаос», «неправильне», «темне». І навпаки. У «Трощі» світ зображений з позиції Місяця, не лише як суб'єктивної людини, а як виразника національної ідеї, загартованої у важких випробуваннях. Тож у бінарній опозиції роману «верх» (небо, божественне, порядок) – це принциповість колишнього воїна УПА, який у чужому середовищі зберігає дух; «низ» (підземне, загробне, хаос) – радянська ідеологія, що заповнила місто, руйнуючи національну ідентичність українців та перетворюючи їх на універсальне населення-«совок».

Взаємодія категорій «бандерівець – радянське місто» в романі В. Шкляра «Троща» уособлює проблеми радянського колоніального минулого України, які мають страшні наслідки сьогодні. У стані глобального зіткнення темряви і світла, що обернулося війною росії проти України, формуються ще потужніші протистояння – боротьба цивілізації з варварством. В. Шкляр, пишучи роман про виживання українського спротиву, очевидно, мав на увазі і це.

Дослідження художньої картини радянського минулого і відображення його в сьогоденні є перспективним для літературознавства та передбачає різні підходи аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бінарна опозиція. *ВУЕ: Велика Українська Енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Бінарна_опозиція. (дата звернення: 02.08.2022)
2. Власюк А. Від Сяну до Дону. Василь Шкляр «Троща». *UaModna*. 7 листопада 2017. URL: <https://uamodna.com/articles/vid-syanu-do-donu-vasylj-shklyar-troscha/> (дата звернення 26.06.2023).
3. Гаврилюк І. Структура і семантика поетонічних опозицій у художньому тексті : моно-

- графія. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 210 с.
4. Герасименко Н. Переможець троці. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 118–119.
 5. Довбня І. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2011. 21 с.
 6. Дубчак О. Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» як базовий регуляторний фрагмент української мовної картини світу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов»*. 2011. № 5. С. 92–99.
 7. Йолкіна Л. Бінарна опозиція «свій» – «чужий» у малій прозі Володимира Леонтовича. *Науковий вісник МНУ імені В. Сухомлинського. Філологічні науки. (Літературознавство)*. 2016. № 2. С. 116–119.
 8. Матюхіна Н. Василь Шкляр: «Генерал де Голль захоплювався УПА». Інтерв'ю з Василем Шклярем. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42186158> (дата звернення: 26.06.2023).
 9. Монолатій І. Від Донецька до Перемишля. Як сучасна література «пам'ятає» українські міста. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2019. 256 с.
 10. Овсієнко В. До 97-річчя... Інтерв'ю з повстанцем Мирославом Симчицем. *Інтерв'ю з України*. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2020/01/05/myroslav-symchych-2/> (дата звернення: 27.06.2023).
 11. Подсевак К. Чуттєво-поняттєвий складник концептуальної бінарної опозиції людина-техніка у творчості Рея Бредбері. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2019. Вип. 90. С. 48–53.
 12. Поліщук Я. Троща доль. *Буквоїд*. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/13/170935.html> (дата звернення: 26.06.2023).
 13. Семашко Т. Межі дихотомії «свій» – «чужий» в аспекті етнічної стереотипізації. *Наукові записки ТНПУ. Серія «Мовознавство»*. 2014. Вип. II (24). С. 238–242.
 14. Шкляр В. Троща : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 416 с.
 15. Bartmiński J. Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata. Jerzy Bartmiński. *Etnolingwistyka* [red. : J. Bartmiński]. T. 19. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2007. S. 35–59.
- ## REFERENCES
1. Binarna opozycja (2022, August 02). In *Velyka Ukrainska Entsyklopediia* [Binary opposition]. https://vue.gov.ua/Бінарна_опозиція. [in Ukrainian].
 2. Vlasiuk, A. (2017, November 26). Vid Sianu do Donu. Vasyl Shklyar "Troshcha" [From the Sianu to the Don. Vasyl Shklyar "Troshcha"]. *UaModna*. <https://uamodna.com/articles/vid-syanu-do-donu-vasylj-shklyar-troscha/> [in Ukrainian].
 3. Havryliuk, I. (2018). *Struktura i semantika poetonymnykh opozycji u khudozhnomu teksti. Monohrafiia* [Structure and Semantics of Poetonymic Oppositions in a Literary Text. Monograph] [in Ukrainian].
 4. Herasymenko, N. (2019). Peremozhets troshchi. *Slovo i chas*. 6, 118–119 [The winner of the crush] [in Ukrainian].
 5. Dovbnia, I. (2011). *Evoliutsiia binarnoi struktury prostoru u frantsuzkii, anhliiskii ta ukraïnskii movakh* [Evolution of the binary structure of space in French, English and Ukrainian]. Extended abstract of candidate's dissertation. Kyiv [in Ukrainian].
 6. Dubchak, O. (2011). Kontseptualna opozycja "svii" – "chuzhyi" yak bazovyi rehuliatorny frahment ukrainskoi movnoi kartyny svitu [The conceptual opposition "friend" – "foe" as a basic regulatory fragment of the Ukrainian linguistic worldview]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 9 : Suchasni tendentsii rozvytku mov*. 5, 92–99 [in Ukrainian].
 7. Yolkina, L. (2016). Binarna opozycja "svii" – "chuzhyi" u malii prozi Volodymyra Leontovycha [The binary opposition "friend" – "foe" in the short fiction of Volodymyr Leontovych]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. Sukhomlynsko. Filolohichni nauky. (Literaturoznavstvo)*. 2, 116–119 [in Ukrainian].
 8. Matiukhina, N. (2017, December 4). Vasyl Shklyar: "Heneral de Goll zakhopliuvavsia UPA". Interviu z Vasylem Shkliarem. [Vasyl Shklyar: "General de Gaulle admired the UPA". An interview with Vasyl Shklyar]. *BBC News Ukraina*. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42186158> [in Ukrainian].
 9. Monolatii, I. (2019). *Vid Donetska do Peremyshlia. Yak suchasna literatura "pamiataie" ukrainski mista* [From Donetsk to Przemyśl. How contemporary literature "remembers" Ukrainian cities]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
 10. Ovsiienko, (2000, February 8). V. Do 97-richchia... Interviu z povstantsem Myroslavom Symchychem. *Interviu z Ukrainy*.

- <https://rozmova.wordpress.com/2020/01/05/myroslav-symchych-2/> [On the occasion of his 97th birthday... An interview with the insurgent Myroslav Symchych] [in Ukrainian].
11. Podsievak, K. (2019). Chuttievo-poniattievi skladnyk kontseptualnoi binarnoi opozytsii liudyna-tekhniky u tvorchosti Reia Bredberi [The sensory and conceptual component of the conceptual binary opposition man-technology in Ray Bradbury's work.]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya "Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov"*. Vypusk 90, 48–53 [in Ukrainian].
 12. Polishchuk, Ya. (2018). Troshcha dol. [The crush of destinies]. *Bukvoid*. <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/13/170935.html> [in Ukrainian].
 13. Semashko, T. (2014). Mezhi dykhotomii "svii" – "chuzhyi" v aspekti etnichnoi stereotypizatsii [The limits of the "friend or foe" dichotomy in terms of ethnic stereotyping]. *Naukovi zapysky TNPU. Seriya: Movoznavstvo. Vyp. II (24)*, 238–242 [in Ukrainian].
 14. Shkliar, V. (2018). *Troshcha*: roman. [Troshcha: a novel]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub "Klub Simeinoho Dozvillia" [in Ukrainian].
 15. Bartminski, J. (2007). Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata. [The self/non-self opposition and the problem of the linguistic world picture]. *Etnolingwistyka*. T. 19. Lublin : Wydawnictwo UMCS. S. 35–59 [in Poland].